

Analiza strukturalna zasobów u osób zagrożonych marginalizacją społeczną – Kwestionariusz Zachowania Zasobów Hobfolla

Joanna Chwaszcz*, Rafał Piotr Bartczuk,
Iwona Niewiadomska

*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Psychologii*

W artykule zaprezentowano wyniki analizy strukturalnej zasobów w grupie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym ($N = 1173$). Analiza struktury Kwestionariusza Zachowania Zasobów Hobfolla ujawniła czynnik zasobowości globalnej (G) oraz siedem czynników grupowych, obejmujących zasoby: zarządzające, statusu społecznego, odporności, rodzinne, statusu materialnego, wzrostu oraz wspólnotowe.

Słowa kluczowe: zasobowość; wykluczenie społeczne; zasoby; Ocena Zachowania Zasobów.

Przez zasoby w Teorii Zachowania Zasobów (*Conservation of Resources Theory, COR*) rozumie się przedmioty, warunki, cechy osobowości i pokłady energii, które albo same w sobie są cennie przez człowieka jako potrzebne do przetrwania (bezpośrednio lub pośrednio), albo służą do zdobycia zasobów umożliwiających przetrwanie (Hobfoll, 2011). Hobfoll nadaje zasobom wartość pozytywną – są to obiekty, cechy stany, które się ceni. Ludzie dążą do pozyskania i ochrony swoich zasobów i stanowi to ich główną motywację życiową (Hobfoll, 2014). Jednostka podejmuje takie działania, które pozwalają jej pozyskać, utrzymać, zabezpieczać i rozwijać zasoby (Hobfoll, 2006). Im większą liczbą zasobów dana jednostka dysponuje, tym lepiej radzi sobie z trudnymi wydarzeniami i jednocześnie częściej osiąga pozytywny wzrost (Kacz-

---

* Adres do korespondencji: JOANNA CHWASZCZ – Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Instytut Psychologii, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: chwaszcz@kul.pl

Badanie zostało częściowo sfinansowane z grantu Europejskiego Funduszu Społecznego POKL.01.02.00-00-016/12-00.

marska i Curyło-Sikora, 2016). Osoby wysokozasobowe pozyskują nowe zasoby, nie boją się podejmować ryzyka możliwej straty związanej z aktywnością nakierowaną na osiągnięcie celu. Gdy ludzie rozwijają nadwyżkę zasobów, doświadczają pozytywnego samopoczucia (Hobfoll, 1989). Osoby niskozasobowe koncentrują się na ochronie posiadanych zasobów, ich aktywność jest zatem niższa (Chwaszcz i Niewiadomska, 2015; Hobfoll, 1989).

Według Halbesleben, Neveu, Paustian-Underdahl i Westman (2014) oryginalna definicja zasobów wymienia ich kategorie, ale nie definiuje ich istoty. Zdaniem tych autorów w koncepcji Hobfolla zacierają się różnice między zasobem a celem, któremu służą. To może być problematyczne, gdyż rzeczy dobre mogą mieć złe skutki (np. wyższa pozycja w pracy może prowadzić do konfliktu praca–rodzina). Proponują zatem zdefiniowanie zasobu jako „czegokolwiek postrzeganego przez jednostkę, co ma jej pomóc w osiągnięciu celów” (s. 1338). Podkreślają oni różnicę między czynnikami niezbędnymi czy pomocnymi w osiągnięciu celu a samym celem, gdyż osiągnięcie celu ma dużo szersze implikacje. Istnieje wiele „pod-celów”, a więc jeden zasób może prowadzić do osiągnięcia wielu „pod-celów”. Ponieważ jednak zasoby są ograniczone, ludzie są zmuszeni do decyzji dotyczącej ich lokowania. Ten ograniczony charakter zasobów wiąże się z zasadą prymatu straty w COR, utrata zasobów lub ich złe ulokowanie oznaczają bowiem utracone możliwości. Dlatego to niekoniecznie osoba z największymi zasobami prosperuje dobrze, ale ta, która jest zdolna do najlepszego ich ulokowania w celu maksymalizacji swojego dopasowania do środowiska. Ponadto wartość zasobów zmienia się w zależności od kontekstu. Obiektywne poziomy zasobów mogą mieć mniejszą wartość niż zdolność jednostki do efektywnego wykorzystania tych zasobów (Diener, Suh, Lucas i Smith, 1999).

Utrata zasobów lub nawet samo zagrożenie utratą posiadanych zasobów powoduje stres. Hobfoll (2014) uważa, że szczególnie dotkliwa jest konstelacja strat w obrębie głównych pięciu zasobów: bezpieczeństwa, spokoju, przywiązania, nadziei i efektywności. Skoro zachowywanie zasobów stanowi najważniejszą motywację, procesy związane z budową i zachowaniem ich zgrupowań (tzw. karawan zasobów), ukierunkowanych na realizację pewnej kategorii celów, są kluczowymi elementami struktur kulturowych i społecznych. Jako że jednostki dążą do pozyskania i zachowania zasobów dla siebie samych, budują społeczne struktury wspierające tę motywację. Rodziny, organizacje i społeczeństwa stwarzają i utrzymują warunki, które wytwarzają i zachowują zasoby, lecz mogą też wytworzyć grunt pod utratę zasobów.

Hobfoll (1989) dzieli zasoby na wewnętrzne i zewnętrzne. Zasoby wewnętrzne to właściwości jednostki (np. umiejętności, poczucie kontroli, poczucie osobistej skuteczności), zaś zasoby zewnętrzne mają swoje źródło poza jednostką (np. wsparcie społeczne, pozycja społeczna, stan finansowy). Zgodnie natomiast z klasyfikacją strukturalną wyodrębnia się zasoby: (1) materialne, które są przedmiotami posiadanymi przez człowieka; (2) osobiste, obejmujące posiadane umiejętności, kompetencje, cechy, zdolności; (3) stanu, od których zależy dostępność innych zasobów; (4) energii, które można wymieniać na inne zasoby (Hobfoll, 1989). Hobfoll także dzieli zasoby w kontekście przetrwania,

na pierwotne i wtórne. Pierwotne obejmują zasoby niezbędne do przetrwania, takie jak pokarm czy odzież, a także zapewniające bezpieczeństwo. Do wtórnych zalicza zasoby do pozyskania zasobów pierwotnych (np. rodzina). Ten Brummelhuis i Bakker (2012) stworzyli klasyfikację zasobów w oparciu o źródło, bazując na wczesnych pracach Hobfolla, oraz o stabilność zasobów w czasie. Zauważają, że klasyfikacja strukturalna Hobfolla współbrzmi z tą ideą, na przykład zasoby materialne i stanu wydają się stabilne (ten Brummelhuis i Bakker określili je jako zasoby strukturalne), a osobiste i energii mają skłonność do bycia niestabilnymi. Badacze Ci wyodrębnili także dwa nadrzędne typy zasobów: makrozasoby i zasoby kluczowe. Makrozasoby obejmują elementy kontekstu społecznego, które generują mniej lub więcej konieczności odwoływania się do innych zasobów w systemie (np. polityka społeczna). Zasoby kluczowe pomagają zarządzać innymi zasobami (np. sumienność) (ten Brummelhuis i Bakker, 2012). Halbesleben i współpracownicy (2014), dokonując przeglądu klasyfikacji zasobów w badaniach z zakresu psychologii organizacji w ostatnich 25 latach, wskazują, że wyodrębniano następujące kategorie zasobów: materialne/stanu, konstruktywne, wsparcia społecznego, energii, kluczowe i makrozasoby.

W prezentowanym badaniu poszukiwano struktury zasobów typowej dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Oczekujemy, że struktura zasobów w tej grupie będzie odzwierciedlała kontekst ograniczonego dostępu jej członków do struktur społecznych stwarzających i utrzymujących warunki do pozyskiwania i utrzymywania zasobów (Bartczuk, 2010).

Specyfika funkcjonowania osób zagrożonych marginalizacją społeczną

Osoby wykluczone społecznie czy zagrożone wykluczeniem nie podejmują lub podejmują w ograniczonym zakresie realizację celów uznawanych kulturowo za znaczące za pomocą dostępnych w danym społeczeństwie środków umożliwiających realizację tych celów. Zwykle osoby marginalizowane cechują pewne wspólne atrybuty społeczno-ekonomiczne i psychologiczne wskazujące na ich pozycję w społeczeństwie. Mahler (1996) zaproponował kryteria charakteryzujące wszystkie osoby/grupy wykluczone społecznie. Obejmują one: (1) Pozbawienie władzy i dostępu do podejmowania decyzji. (2) Mniej praw, a więcej obowiązków. (3) Mniej możliwości wyboru a więcej ograniczeń. (4) Mniej możliwości ekonomicznych i niższa pozycja ekonomiczna. (5) Mniejsza możliwość edukacyjne, zawodowe, wypoczynku itp. (6) Większe narażenie na skutki społecznych nacisków i kryzysów. (7) Dyskryminacja prawna. (8) Społeczne nazywanie (napiętnowanie) i praktyki dyskryminujące. Osoby zagrożone wykluczeniem żyją w niekorzystnych warunkach ekonomicznych (bieda, ubóstwo materialne); posiadają niski kapitał życiowy uniemożliwiający im zdobycie satysfakcjonującej pozycji społecznej, odpowiedniego poziomu kwalifikacji, wejście na rynek pracy lub założenie rodziny; mają utrudniony dostęp do instytucji pozwalających na wyposażenie w kapitał życiowy, jego rozwój i pomnażanie, doświadczają przejawów dyskryminacji (Nogowski, 2015). Osoby wykluczone charakteryzuje ograniczenie zaspokajania elementarnych potrzeb

zyciowych, wyalienowanie ze społeczeństwa obejmujące izolację społeczną, psychiczną i fizyczną, bezradność wobec zaistniałej sytuacji (Przymeński, 2014), bardzo często zaburzenia procesu socjalizacji i uzależnienia (Chwaszcz, 2010; Chwaszcz, Niewiadomska, Fel, Wiechetek i Palacz-Chrisidis, 2015). Mają one trudności w relacjach interpersonalnych (Bhalla i Lapeyre, 2014). Odczuwają wysoki poziom stresu wynikający z niskiej zasobowości i dużego nasilenia stresu, głównie z powodu deficytów w relacjach z bliskimi (Bhalla i Lapeyre, 2014; Van Straaten i in., 2018). Na skutek odrzucenia i autoizolacji odczuwają wysoki poziom osamotnienia (Park i Baumeister, 2015).

W niniejszym artykule zostaną zaprezentowane wyniki KOZZ, uzyskane na grupie dorosłych Polaków zagrożonych wykluczeniem społecznym. Celem prezentowanych badań jest eksploracja struktury zasobów w tej grupie osób.

METODA

Osoby badane i procedura

Dane do obecnego badania zostały zebrane podczas realizacji szerszego projektu badawczego. Warunkiem udziału w badaniu było spełnienie co najmniej jednego z następujących kryteriów: doświadczenie prostytucji, przedwczesne macierzyństwo nieletnich, zamieszkanie w domu dla nieletnich matek, doświadczenie bezdomności, bycie byłym więźniem, młodzież w domach poprawczych, doświadczenie domu dziecka, eurosieroctwo (jeden z rodziców nieobecny ponad sześć miesięcy), młodzież z rodzin z problemem alkoholowym, nadużywanie substancji psychoaktywnych.

Zostało przebadanych 1612 osób. Do analizy włączono wyniki osób, które wypełniły KOZZ w co najmniej 80% w części Utrata i w części Zysk. Takich osób było 1218 (stopa zwrotu 75,6%). Braki danych uzupełniono medianami (uzupełniono 2192 wyniki, co stanowiło 1,2% wszystkich odpowiedzi). Następnie usunięto odpowiedzi respondentów niedokładnych, tzn. takich, którzy odpowiedzieli tak samo na wszystkie pytania w części Utrata lub w części Zysk. Takich osób było 45 (3,7% przyjętych do tej pory). Ostatecznie do analizy włączono 1173 zestawy badawcze.

Charakterystyka demograficzna badanych osób jest następująca: 58,2% ($n = 683$) próby stanowiły kobiety; średnia wieku wynosiła 26,5 roku ($SD = 12,14$); 22,6% ($n = 265$) próby mieszkało na wsi, 41,2% ($n = 483$) – w miastach do 100 tys. mieszkańców, 35,1% ($n = 412$) – w miastach ponad 100 tys. mieszkańców (13 osób nie podało miejsca zamieszkania); osiągnięty poziom wykształcenia: 181 osób (15,4%) – podstawowe; 212 osób (18,1%) – gimnazjalne; 194 (16,5%) – zawodowe; 468 (39,9%) – średnie; 107 (9,1%) – wyższe (11 – braków danych).

Metoda

Respondenci wypełniali szerszy pakiet metod. W prezentowanej analizie wykorzystano wyniki Kwestionariusza Zachowania Zasobów Hobfolla, a także

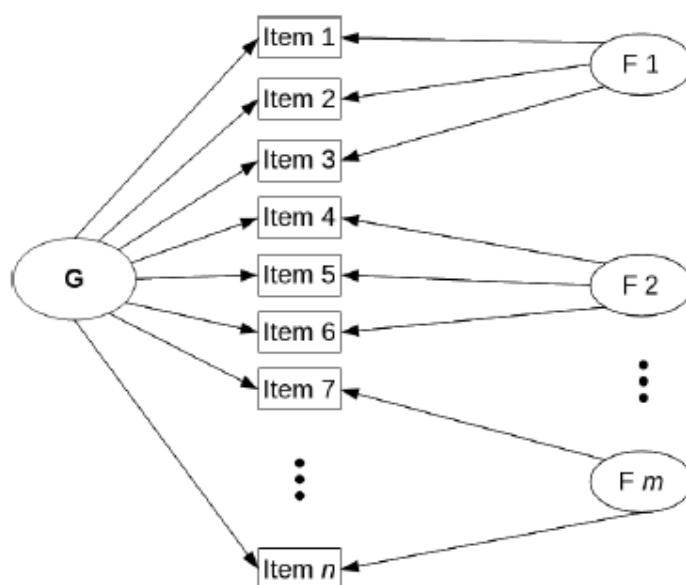
kwestionariusza wywiadu ustrukturyzowanego w celu zebrania danych socjodemograficznych.

Kwestionariusz Oceny Zachowania Zasobów – KOZZ (*Conservation of Resources-Evaluation*) został opracowany przez Hobfolla we współpracy z R. Lilly w celu testowania teorii zachowania zasobów (Hobfoll i Lilly, 1993; Hobfoll, Lilly i Jackson, 1992). Kwestionariusz zawiera listę 74 zasobów. W badaniu posłużono się oryginalną wersją kwestionariusza przetłumaczoną na język polski. Respondent odnosi się do każdego zasobu na skali 5-punktowej, gdzie 1 oznacza „wcale”, 5 – „w bardzo dużym stopniu”, w dwóch kategoriach: utraty i zysku.

Kwestionariusz wywiadu ustrukturyzowanego zawierał pytania o wiek, płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania oraz grupy pytań pozwalające zaklasyfikować osobę badaną do jednej z grup zagrożonych wykluczeniem.

Analiza

Eksploracja struktury zasobów została przeprowadzona na średnich wynikach uzyskanych w części Utrata i w części Zysk dla każdego zasobu. W analizie wymiarowości zastosowano kryterium *minimum average partial* – MAP (Velicer, 1976), a następnie przeprowadzono hierarchiczną analizę czynnikową (Revelle, 2015) z rotacją skośną Oblimin. Zgodnie z przyjętym modelem teoretycznym założono, że metoda ma strukturę podwójnie czynnikową, tzn. posiada czynnik globalny oraz czynniki grupowe. Idea struktury podwójnie czynnikowej została zilustrowana na Rysunku 1.

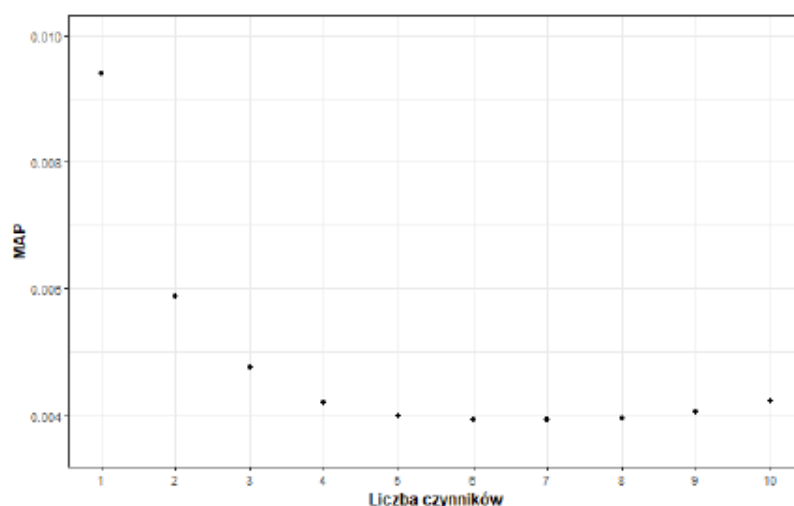

Rysunek 1. Model struktury podwójnie czynnikowej.

WYNIKI

Struktura KOZZ

Kryterium MAP zastosowane do oszacowania liczby wymiarów do wyodrębnienia osiągnęło minimum (MAP = 0,0039) dla rozwiązania 7-czynnikowego (Rysunek 2).

Rysunek 2. Analiza wymiarowości KOZZ. Wielkość kryterium MAP w zależności od liczby wyodrębnionych czynników.

Wstępna analiza danych wykazała ich adekwatność do analizy czynnikowej (MinMSA = 0,95; KMO = 0,98; χ^2 Bartletta = 2692,082; $p < 0,001$). Wyniki hierarchicznej analizy czynnikowej były dobrze dopasowane do danych (RMSEA = 0,038; 95% PU [0,036; 0,038]). Jako kryterium włączenia itemu do czynnika globalnego przyjęto 0,4, zaś do czynników grupowych – 0,3. Uzyskane czynniki są względnie łatwo interpretowalne (zob. Tabela 1).

Tabela 1.
Analiza czynnikowa KOZZ (N = 1173). Macierz ładunków czynnikowych

	Ładunki czynnikowe							
	G	F1	F2	F3	F4	F5	F6	F7
01. Środki transportu	0,353	-0,044	0,118	0,104	0,124	0,185	0,079	0,198
02. Poczucie, że wiedzie mi się	0,412	0,036	0,043	0,298	0,058	0,104	0,044	0,070
03. Wystarczający czas na sen	0,308	0,054	-0,011	0,278	0,017	0,062	0,012	-0,024

04. Udane małżeństwo	0,455	-0,091	0,047	0,176	0,440	0,054	-0,001	0,101
05. Odpowiednie ubranie	0,359	0,054	-0,083	0,238	-0,020	0,357	0,075	-0,004
06. Poczucie, że jestem wartościowy dla innych	0,425	0,027	-0,023	0,440	0,013	0,043	0,066	-0,054
07. Stabilność rodzinna	0,449	-0,075	0,021	0,363	0,189	0,038	0,001	-0,105
08. Czas wolny	0,321	0,107	-0,080	0,284	0,009	0,130	0,028	-0,033
09. Więcej ubrań, aniżeli potrzebuję	0,333	0,079	-0,058	0,136	-0,044	0,385	0,167	0,131
10. Poczucie dumy z siebie	0,400	0,096	-0,016	0,394	-0,073	0,121	0,083	0,056
11. Bliskość z jedną lub wieloma osobami z mojej rodziny	0,377	-0,017	-0,020	0,402	0,041	0,082	0,017	-0,054
12. Czas na pracę	0,430	0,046	0,094	0,376	0,033	-0,028	0,099	0,194
13. Poczucie, że realizuję moje cele	0,483	0,095	0,053	0,401	0,020	-0,008	0,043	0,005
14. Dobre relacje z moimi dziećmi	0,490	-0,070	0,003	0,147	0,601	-0,011	-0,026	0,069
15. Dzielenie czasu z tymi, których kocham	0,473	0,011	-0,030	0,360	0,170	0,064	-0,020	-0,175
16. Narzędzia potrzebne do pracy	0,526	0,014	0,137	0,281	0,024	0,102	0,166	0,097
17. Nadzieja	0,414	0,068	0,006	0,392	0,028	-0,005	0,024	-0,047
18. Zdrowie moich dzieci	0,536	-0,007	-0,009	0,092	0,601	-0,005	0,000	-0,005
19. Siły witalne/ wytrzymałość	0,471	0,024	0,017	0,372	0,081	0,088	-0,038	-0,151
20. Wyposażenie potrzebne w domu	0,524	-0,071	0,095	0,165	0,137	0,374	-0,001	-0,083
21. Poczucie, że moje przyszłe powodzenie zależy ode mnie	0,472	0,095	0,077	0,343	-0,025	0,111	-0,059	-0,094
22. Niepoddawanie się rutynie	0,453	0,142	0,093	0,274	-0,050	0,081	0,015	-0,003
23. Moje zdrowie	0,504	0,104	0,056	0,296	0,046	0,086	-0,054	-0,188
24. Mieszkanie, które odpowiada moim potrzebom	0,563	0,042	0,152	0,134	0,162	0,316	-0,120	-0,047
25. Poczucie optymizmu	0,505	0,172	0,100	0,302	0,021	0,078	-0,130	-0,086
26. Odpowiedni status w pracy	0,604	0,060	0,314	0,135	0,125	0,119	-0,012	0,195
27. Odpowiednie odżywianie się	0,501	0,126	0,071	0,183	0,022	0,237	0,011	-0,039
28. Mieszkanie większe, niż potrzebuję	0,451	0,026	0,040	0,027	0,129	0,380	0,138	0,101
29. Poczucie humoru	0,451	0,326	0,016	0,137	0,013	0,084	-0,093	-0,132
30. Stabilna praca	0,611	0,073	0,319	0,109	0,216	0,030	-0,061	0,153
31. Poczucie bliskości z małżonkiem lub partnerem	0,493	0,044	0,082	0,017	0,385	0,071	-0,087	-0,128

32. Odpowiednie umeblowanie domu	0,557	0,130	0,116	-0,057	0,157	0,392	-0,044	-0,097
33. Poczucie, że mam kontrolę nad swoim życiem	0,552	0,354	0,037	0,094	0,093	0,108	-0,077	-0,123
34. Pełnienie roli przywódcy	0,416	0,358	-0,016	-0,059	0,044	0,161	0,179	0,163
35. Umiejętność dobrego porozumiewania się	0,510	0,400	-0,076	0,127	0,098	0,030	0,002	-0,163
36. Zabezpieczenie niezbędnych środków dzieciom	0,608	0,116	0,037	-0,099	0,617	0,070	-0,021	-0,042
37. Poczucie, że moje życie jest spokojne	0,536	0,271	0,086	0,078	0,141	0,103	-0,100	-0,092
38. Uznanie dla moich osiągnięć	0,555	0,394	0,087	0,058	-0,013	0,099	0,074	0,046
39. Umiejętności organizacyjne	0,546	0,364	-0,014	0,047	0,082	0,090	0,168	0,017
40. Środki na dodatkowe potrzeby dzieci	0,611	0,137	0,072	-0,119	0,529	0,048	0,103	0,048
41. Poczucie zaangażowania	0,541	0,314	0,011	0,042	0,099	0,069	0,140	-0,058
42. Posiadanie przynajmniej jednego przyjaciela	0,443	0,171	0,010	0,098	0,032	0,061	0,042	-0,321
43. Pieniądże na przyjemności	0,484	0,138	0,247	-0,013	-0,153	0,250	0,046	-0,113
44. Samodyscyplina	0,490	0,255	0,080	0,112	-0,023	-0,033	0,178	-0,051
45. Zrozumienie ze strony pracodawcy/szefa	0,590	0,167	0,287	0,047	0,142	-0,070	0,120	0,195
46. Oszczędności lub pieniądze na nieprzewidziane wydarzenia	0,594	0,101	0,360	-0,053	-0,018	0,135	0,061	-0,077
47. Siła do zrealizowania podjętych zadań	0,579	0,278	0,140	0,113	0,022	-0,072	0,094	-0,143
48. Zdrowie małżonka/partnera	0,546	0,024	0,080	0,014	0,394	-0,027	0,072	-0,192
49. Wsparcie od współpracowników	0,602	0,112	0,258	0,050	0,139	-0,077	0,210	0,086
50. Satysfakcjonujące zarobki	0,643	0,025	0,455	0,017	0,106	-0,004	0,002	0,019
51. Poczucie własnej wartości	0,544	0,215	0,130	0,214	0,032	-0,113	-0,005	-0,219
52. Rozwijanie się poprzez edukację lub doskonalenie zawodowe	0,515	0,205	0,124	0,082	0,029	-0,070	0,170	-0,111
53. Odpowiednie zabezpieczenie finansowe	0,652	-0,013	0,423	0,009	0,041	0,083	0,052	-0,133
54. Poczucie niezależności	0,574	0,144	0,263	0,073	0,005	0,007	0,034	-0,154
55. Towarzystwo	0,421	0,220	0,033	0,023	-0,045	0,075	0,084	-0,307

56. Lokaty finansowe	0,521	0,006	0,187	-0,046	0,120	0,152	0,293	0,078
57. Świadomość celu, do jakiego w życiu zmierzam	0,531	0,190	0,074	0,179	0,031	-0,057	0,124	-0,192
58. Przejawy pozytywnych uczuć od innych	0,498	0,225	0,050	0,136	0,015	-0,025	0,051	-0,291
59. Stabilność finansowa	0,622	-0,059	0,402	0,053	0,050	0,059	0,042	-0,163
60. Poczucie, że moje życie ma sens/cel	0,531	0,153	0,141	0,211	0,059	-0,172	0,040	-0,252
61. Pozytywne uczucia względem siebie	0,527	0,225	0,107	0,253	0,015	-0,177	0,049	-0,189
62. Ludzie, od których mogę się uczyć	0,533	0,166	0,064	0,205	-0,015	-0,056	0,233	-0,154
63. Pieniądze na transport	0,547	0,012	0,242	0,056	-0,077	0,178	0,262	-0,030
64. Pomoc w realizowaniu zadań w pracy	0,568	0,044	0,252	0,052	0,025	0,038	0,275	0,038
65. Ubezpieczenie zdrowotne	0,536	-0,014	0,182	0,099	0,063	0,013	0,223	-0,163
66. Zaangażowanie w kościele, wspólnocie religijnej itp.	0,380	0,120	-0,079	0,055	0,087	0,003	0,433	0,035
67. Zabezpieczenie finansowe w okresie emerytury	0,616	-0,031	0,275	-0,008	0,237	0,004	0,212	-0,007
68. Pomoc w realizowaniu zadań w domu	0,578	0,055	0,141	0,012	0,096	0,111	0,262	-0,142
69. Lojalność przyjaciół	0,499	0,119	0,034	0,127	0,030	-0,005	0,141	-0,388
70. Pieniądze na rozwój osobisty i samodoskonalenie	0,580	-0,041	0,205	0,026	0,051	0,089	0,344	-0,133
71. Pomoc w opiece nad dziećmi	0,566	-0,019	0,001	-0,045	0,488	0,043	0,236	-0,130
72. Przynależność do organizacji, w których mogę dzielić z innymi moje zainteresowania	0,475	0,031	0,033	0,012	0,037	0,066	0,481	-0,091
73. Pomoc finansowa, gdy zachodzi potrzeba	0,557	0,010	0,110	0,043	0,056	0,149	0,257	-0,260
74. Zdrowie rodziny/bliskich przyjaciół	0,505	0,050	0,002	0,139	0,140	0,019	0,136	-0,376

Czynnik globalny G interpretujemy jako zasobowość. Jest to ogólna potencjalność zasobowa człowieka, umożliwiająca realizację jego celów życiowych. W miejscu tym nie odnosimy się do charakteru tych zasobów w kontekście wartości dla poszczególnej osoby czy też ich znaczenia społecznego. Do czynnika globalnego weszły prawie wszystkie zasoby, wymieniane przez Hobfolla, z listy zasobów tworzących kwestionariusz KOZZ (68 itemów). Czynnik G definiują w największym stopniu zasoby o charakterze stabilności finansowej

w czasie teraźniejszym, jak i w perspektywie przyszłości, np. odpowiednie zabezpieczenie finansowe, satysfakcjonujące zarobki, zabezpieczenie finansowe w okresie emerytury, stabilna praca, odpowiedni status w pracy, zabezpieczenie niezbędnych środków dzieciom, środki na dodatkowe potrzeby dzieci. W następnej kolejności czynnik G kształtują zasoby związane z warunkami pracy (zrozumienie ze strony pracodawcy, pomoc w realizowaniu zadań w pracy, wsparcie od współpracowników, pomoc w opiece nad dziećmi, pomoc w realizowaniu zadań w domu) i możliwością wykorzystania jej efektów (oszczędności na nieprzewidziane wydarzenia, mieszkanie, które odpowiada potrzebom, odpowiednie umeblowanie, pieniądze na rozwój osobisty i samodoskonalenie, pomoc finansową, gdy zachodzi potrzeba). Czynnik G obejmuje w następnej kolejności, biorąc pod uwagę wielkość ładunku czynnikowego, zasoby podmiotowe o charakterze regulującym, takie jak poczucie kontroli nad życiem, poczucie uznania dla osiągnięć, siła do zrealizowania podjętych zadań, poczucie niezależności. Dalej czynnik G jest nasycony zasobami kształtującymi rozumiałość i sensowność życia (umiejętność dobrego porozumiewania się, poczucie, że życie jest spokojne, umiejętności organizacyjne, rozwijanie się poprzez edukację lub doskonalenie zawodowe, świadomość celu, poczucie, że życie ma sens) oraz kompetencjami i zasobami troski o bliskich i otoczenie (zdrowie bliskich, wyposażenie potrzebne w domu, zdrowie własne, odpowiednie odżywianie, poczucie zaangażowania). Z najniższym ładunkiem do zasobowości wchodzi takie pozycje, jak pełnienie roli przywódcy, poczucie, że mi się wiedzie, poczucie dumy z siebie, nadzieja, towarzystwo, zaangażowanie w Kościele i wspólnocie.

Ujmując zagadnienie dynamicznie można przypuszczać, że stabilna praca, zaspokajająca potrzeby bytowe i rodzinne, prowadzi do rozwoju, do pomnażania zasobowości. Posiadanie stabilnej pracy i odpowiedniej pozycji w pracy pociąga za sobą adekwatne wynagrodzenie i stabilność finansową (oczywiście przy racjonalnym gospodarowaniu zasobami). Daje to możliwość zaspokojenia bieżących/aktualnych potrzeb osoby i jej rodziny oraz przyczynia się do poczucia spokoju o przyszłość. Przedstawione karawany zasobów, biegnące określonymi ścieżkami, nie zawsze muszą układać się w ten sam sposób. Może być tak, że stabilna praca i satysfakcjonujące zarobki bez odpowiedniego wartościowania zostaną nierozsądnie wykorzystane, doprowadzając do hazardu czy innych uzależnień, a w konsekwencji do utraty pracy. Zasobowość jest więc konstruktem mówiącym o poziomie zasobów związanych głównie z miejscem, jakie zajmuje jednostka w społeczeństwie, określonym poprzez posiadanie stabilnej pracy, warunków tej pracy oraz jej efektów, które pozwalają na odpowiedni poziom życia i odczuwanej satysfakcji z niego. Czynnik ten prawdopodobnie warunkowany będzie zmiennymi kulturowymi.

Struktura KOZZ, analizowana na grupie osób zagrożonych wykluczeniem, obok czynnika zasobowość ujawnia występowanie siedmiu czynników grupowych.

F1. Zasoby zarządzające. Obejmują one poczucie zaangażowania, poczucie humoru, poczucie kontroli nad życiem, pełnienie roli przywódcy, umiejętności organizacyjne, uznanie dla własnych osiągnięć, umiejętność dobrego

porozumiewania się. Należą do tej grupy zasoby niezbędne do zarządzania własnym życiem, a także zasoby kluczowe do zarządzania innymi, np. organizacją, takie jak pełnienie roli przywódcy, umiejętności organizacyjne czy dobrego porozumiewania się. Zasoby zarządzające obejmują zatem zasoby niezbędne do zarządzania własnym życiem (zasoby kluczowe) i zasoby do zarządzania innymi (zasoby lideryckie). Posiadanie zasobów zarządzających będzie w dużej mierze zdeterminowane czynnikami osobowościowymi, historią życia i nabytymi w niej kompetencjami.

F 2. Zasoby statusu społecznego. Czynniki ten kształtują następujące zasoby: stabilność finansowa, odpowiednie zabezpieczenie finansowe, satysfakcjonujące zarobki, odpowiedni status w pracy, stabilna praca, oszczędności lub pieniądze na nieprzewidziane wydarzenia. Zasoby statusu społecznego prawdopodobnie są mocno wrażliwe na zmienną kulturową. Będą bardziej znaczące dla społeczeństw konsumpcyjnych niż nastawionych na rozwój wspólnotowy czy duchowy.

F 3. Zasoby odporności. Zasoby odporności obejmują te cechy i warunki, które pozwalają człowiekowi optymalnie funkcjonować, zwiększają jego odporność w sytuacjach trudnych. Należą do nich: stabilność rodzinna, bliskość z jedną lub wieloma osobami z rodziny, dzielenie czasu z tymi, których Kocham, siły witalne/wytrzymałość, poczucie, że jestem wartościowy, czas na pracę, nadzieja, poczucie, że moje przyszłe powodzenie zależy ode mnie, poczucie, że realizuję moje cele, poczucie dumy z siebie, poczucie optymizmu. Wiąże się one z zaspokojeniem potrzeb człowieka: podstawowych, bezpieczeństwa, miłości i przynależności, szacunku oraz rozwoju.

F 4. Zasoby rodzinne. Do tej grupy zasobów zaliczono udane małżeństwo, dobre relacje z dziećmi, pomoc w opiece nad dziećmi, zdrowie dzieci, zdrowie małżonka/partnera, poczucie bliskości z małżonkiem/partnerem, zabezpieczenie niezbędnych środków dzieciom, środki na dodatkowe potrzeby dzieci. Zasoby rodzinne dotyczą stabilności rodziny prokreacyjnej, odnoszą się do bliskości i zdrowia współmałżonka i dzieci oraz zabezpieczenia potrzeb dzieci.

F 5. Zasoby statusu materialnego. Czynniki zasoby statusu materialnego kształtują następujące kategorie zasobów: wyposażenie potrzebne w domu, mieszkanie większe, niż potrzebuję, mieszkanie, które odpowiada potrzebom, odpowiednie ubranie, więcej ubrań, aniżeli potrzebuję, odpowiednie umeblowanie domu. Zasoby te obejmują cechy kultury konsumpcyjnej wyznaczające pozycję społeczną o charakterze materialnym, takie jak wielkość i wyposażenie mieszkania czy ubiór. Czynniki ten, jak się przypuszcza, jest wrażliwy kulturowo; będzie charakterystyczny dla kultur z dominującym rozwojem materialnym.

F 6. Zasoby wzrostu. Zasoby wzrostu obejmują: pieniądze na rozwój osobisty i samodoskonalenie, przynależność do organizacji, w których mogę dzielić z innymi moje zainteresowania, zaangażowanie w Kościele/wspólnocie religijnej. Czynniki ten odnosi się do potrzeby samoaktualizacji. Obejmuje zarówno rozwój kompetencji, wiedzy, umiejętności, który można kupić za pieniądze (np. studia podyplomowe, kurs zawodowy itp.), jak również rozwój

zainteresowań (np. w klubie szachowym), interpersonalny, społeczny czy religijny.

Czynnik 7. Zasoby wspólnotowe. Do zasobów wspólnotowych zaliczono: zdrowie rodziny, bliskich, przyjaciół; lojalność przyjaciół, posiadanie przynajmniej jednego przyjaciela, towarzystwo. Zasoby wspólnotowe odnoszą się do relacji z najbliższymi, troski o najbliższych, funkcjonowania w grupie realizującej wspólne cele. Co więcej, czynnik ten wskazuje nie tylko na obecność interakcji, lecz także na ich charakter/głębokość (troska o zdrowie, lojalność).

Rzetelność i interkorelacje

Statystyki opisowe i współczynniki rzetelności α Cronbacha dla czynnika ogólnego i czynników grupowych KOZZ zamieszczono w Tabeli 2.

Tabela 2.
Statystyki opisowe, rzetelności i interkorelacje podskali KOZZ (N = 1173)

Nr	Zmienne	M	SD	k	α	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1.	Zysk F1	3,14	0,77	7	0,80																
2.	Zysk F2	2,70	0,99	6	0,84	0,50**															
3.	Zysk F3	3,27	0,72	11	0,83	0,64**	0,51**														
4.	Zysk F4	2,68	1,14	8	0,88	0,35**	0,61**	0,42**													
5.	Zysk F5	2,83	0,82	6	0,75	0,51**	0,57**	0,56**	0,43**												
6.	Zysk F6	2,56	0,98	3	0,58	0,44**	0,51**	0,38**	0,33**	0,42**											
7.	Zysk F7	3,52	0,91	4	0,74	0,56**	0,36**	0,57**	0,24**	0,39**	0,33**										
8.	Zysk G	3,00	0,65	67	0,96	0,77**	0,81**	0,80**	0,68**	0,70**	0,60**	0,64**									
9.	Utrata F1	2,13	0,90	7	0,86	0,01	0,14**	-0,07*	0,19**	0,06*	0,13**	-0,08**	0,07*								
10.	Utrata F2	2,26	1,10	6	0,89	0,00	0,22**	-0,03	0,26**	0,03	0,10**	-0,06	0,12**	0,67**							
11.	Utrata F3	2,37	0,90	11	0,89	-0,05	0,09**	-0,06*	0,13**	-0,00	0,07*	-0,07*	0,02	0,72**	0,65**						
12.	Utrata F4	2,04	1,05	8	0,88	0,01	0,27**	0,02	0,42**	0,13**	0,17**	-0,06*	0,19**	0,70**	0,71**	0,66**					
13.	Utrata F5	2,08	0,94	6	0,83	-0,00	0,14**	-0,07*	0,22**	0,09**	0,11**	-0,09**	0,07*	0,66**	0,70**	0,70**	0,70**				
14.	Utrata F6	2,01	1,00	3	0,68	0,04	0,19**	0,00	0,23**	0,07*	0,29**	-0,02	0,15**	0,61**	0,63**	0,51**	0,61**	0,56**			
15.	Utrata F7	2,21	1,04	4	0,79	0,00	0,14**	-0,03	0,19**	0,06	0,13**	-0,09**	0,08**	0,71**	0,59**	0,63**	0,62**	0,53**	0,57**		
16.	Utrata G	2,19	0,83	67	0,96	-0,00	0,20**	-0,04	0,28**	0,06*	0,15**	-0,07*	0,12**	0,87**	0,86**	0,85**	0,85**	0,80**	0,73**	0,78**	

KOZZ ma satysfakcjonującą rzetelność. Najniższe współczynniki spójności wewnętrznej uzyskano w podskali F6. Jest to również skala najkrótsza, a jak wiadomo, wielkość współczynnika α Cronbacha zależy od długości skali. Mimo

to uzyskane w podskali Zysk F6 współczynniki są na granicy akceptowalności ($\alpha = 0,58$).

Interkorelacje podskal wskazują na dużą współzależność czynników grupowych w obrębie zysków i strat. Korelacja wyników czynnika G dla zysków i strat jest dodatnia i istotna statystycznie, ale o niskim efekcie. Wyniki wskazują również na zróżnicowanie czynników grupowych pod względem korelacji zysków i strat. Najwyższą korelację dodatnią między zyskami i stratami uzyskano w czynniku F4. Niższe korelacje dodatnie wiązały zyski ze stratami w czynnikach F2 i F6. W pozostałych czynnikach korelacje zysków i strat były na poziomie efektu małego lub brak było zależności statystycznej (F1).

Wyniki KOZZ a zmienne socjodemograficzne

Różnice w wynikach KOZZ ze względu na płeć oraz ich korelacje z wiekiem i wykształceniem zamieszczono w Tabeli 3.

Tabela 3.

Zysk i Utrata Zasobów a płeć, wiek i poziom wykształcenia

Zmienne	Kobiety (n = 683)		Mężczyźni (n = 490)		Płeć <i>t</i> (1171)	Wiek (n = 1164) <i>r</i>	Poziom wykształcenia (n = 1162) <i>ρ</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>			
Zysk F1	3,14	0,75	3,13	0,80	0,40	-0,05	0,05
Zysk F2	2,66	0,99	2,76	0,98	-1,66	0,14****	0,10****
Zysk F3	3,35	0,68	3,16	0,75	4,56****	0,02	0,17****
Zysk F4	2,76	1,15	2,58	1,11	2,70**	0,19****	0,08**
Zysk F5	2,86	0,79	2,80	0,85	1,27	-0,01	-0,04
Zysk F6	2,55	0,95	2,58	1,02	-0,44	-0,03	0,03
Zysk F7	3,59	0,88	3,41	0,95	3,40****	-0,09**	0,05
Zysk G	3,03	0,62	2,95	0,69	1,89	0,07*	0,13****
Utrata F1	2,12	0,91	2,14	0,90	-0,44	0,10****	-0,02
Utrata F2	2,18	1,05	2,38	1,17	-3,06**	0,32****	0,01
Utrata F3	2,37	0,90	2,36	0,91	0,15	0,16****	-0,01
Utrata F4	2,02	1,04	2,07	1,05	-0,86	0,28****	0,00
Utrata F5	2,02	0,90	2,17	0,97	-2,84**	0,24****	-0,08**
Utrata F6	1,96	0,97	2,07	1,03	-1,86	0,11****	0,01
Utrata F7	2,23	1,06	2,18	1,02	0,85	0,05	0,01
Utrata G	2,17	0,82	2,22	0,84	-1,03	0,23****	-0,02

Uwaga. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Wystąpiły istotne różnice w zyskach i stratach zasobów między mężczyznami i kobietami. Kobiety uzyskały większy zysk w czynnikach: F 3, F 4, F 7. Wszystkie wymienione czynniki łączą poczucie związków z innymi, mają one charakter grupowy, przynależnościowy. Można powiedzieć, że są oparte na pozytywnych relacjach z innymi, korzystaniu ze wsparcia innych, czerpaniu korzyści z bycia we wspólnocie rodzinnej czy towarzyskiej, z lojalności i stabilności rozwoju rodziny. Bezpośrednie odniesienie do wymienionych wartości mają czynniki F 4 i F 7. Czynniki F 3 (zasoby odpornościowe) obok cech osobowościowych składa się także z zasobów o charakterze poczucia stabilności rodzinnej i poczucia bliskości z jedną lub wieloma osobami z rodziny, dzielenia czasu z tymi, których się kocha, poczucia, że jest się wartościowym i że realizuje się swoje cele. Można wysunąć hipotezę, że wymienione zasoby są wyżej cenione przez kobiety niż przez mężczyzn i dlatego są pozyskiwane przez nie w większym stopniu.

Mężczyźni z kolei mają większe poczucie straty niż kobiety w czynniku F 2 i F 5. Można z tego wnioskować, że dla mężczyzn wrażliwymi zasobami są te związane z ich pozycją, miejscem w społeczeństwie. Zasoby związane z prestiżem społecznym i materialnym cenią oni w większym stopniu niż kobiety, dlatego straty w ich obrębie są przez nich oceniane jako szczególnie istotne. W rozkładzie wyników uwzględniającym różnice międzypłciowe w zysku i utracie zasobów uwidoczniło się dość konserwatywne ujmowanie ról kobiecych i męskich, zgodnie z którym kobiety są definiowane w kontekście środowiska domowego, a mężczyźni – zawodowego i społecznego. Może to być jedna z charakterystyk właściwych dla funkcjonowania grup osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem.

Wiek koreluje dodatnio z zyskiem zasobów w czynniku globalnym G, F 2, F 4, zaś ujemnie z zyskiem zasobów w czynniku F 7. Badane osoby wraz z wiekiem pozyskują więcej zasobów definiujących ich ogólny poziom zasobowości, konstytuujących pozycję społeczną i stabilność rodzinną, ale mniej zasobów o charakterze wspólnotowym, takich jak towarzystwo, lojalność przyjaciół, zdrowie bliskich.

Korelacje wieku z utratą zasobów z kolei wykazują zależności dodatnie we wszystkich czynnikach grupowych, z wyjątkiem F 7, i w globalnej zasobowości. Osoby zagrożone wykluczeniem mają poczucie utraty ogólnej zasobowości, zasobów zarządzających, statusu społecznego, statusu materialnego, odporności, zasobów rodzinnych i wzrostu. Można wyróżnić czynniki, które korelują z wiekiem zarówno w zysku, jak i utracie; są to: zasoby statusu społecznego, zasoby rodzinne oraz ogólna zasobowość. Wynik ten może wynikać ze struktury grupy badanej, w której znalazły się osoby o zróżnicowanym poziomie zagrożenia wykluczeniem (od niewielkiego do osób wykluczonych). Wskazuje on jednak na znaczące grupy zasobów wrażliwe na zmienną wieku: ogólne poczucie zasobowości człowieka, zasoby o charakterze rodzinnym i statusu społecznego.

Poziom wykształcenia koreluje dodatnio z zyskami globalnej zasobowości oraz z czynnikami: F 2, F 3, F 4. Wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia wzrasta pozyskiwanie zasobów o charakterze statusu społecznego, odporno-

ściowych oraz rodzinnych. Korelacje ujemne występują między poziomem wykształcenia i utratą zasobów statusu materialnego. Osoby z wyższym poziomem wykształcenia odczuwają mniejsze straty w zasobach statusu materialnego.

Porównanie osób badanych ze względu na miejsce zamieszkania ujawniło jedynie trzy różnice. W czynniku F 4 zaznaczają się różnice zarówno w zysku ($F(2, 674.1) = 9,67; p < 0,001$), jak i w utracie ($F(2, 652.9) = 7,52; p < 0,001$). Najmniej zasobów rodzinnych pozyskują, jak i tracą mieszkańcy dużych miast. Testy post-hoc Tamhane-T 2 ujawniły różnice w zakresie zysków między miastem z ponad 100 tys. mieszkańców ($M = 2,5; SD = 1,17$) a miastem do 100 tys. mieszkańców ($M = 2,75; SD = 1,11; p = 0,003$) oraz wsią ($M = 2,87; SD = 1,1; p < 0,001$); w zakresie strat różnice między miastem ponad 100 tys. mieszkańców ($M = 1,89; SD = 1,0$) a miastem do 100 tys. ($M = 2,08; SD = 1,03; p = 0,015$) oraz wsią ($M = 2,2; SD = 1,13; p = 0,001$).

W czynniku F 1 różnice dotyczą utraty ($F(2, 656.2) = 4,46; p < 0,012$). Najmniej zasobów zarządzających tracą mieszkańcy dużych miast (testy post-hoc: różnice między miastem ponad 100 tys. mieszkańców ($M = 2,03; SD = 0,83$) a miastem do 100 tys. mieszkańców ($M = 2,17; SD = 0,93; p = 0,049$) oraz wsią ($M = 2,21; SD = 0,97; p = 0,03$)).

DYSKUSJA WYNIKÓW

W niniejszym artykule zaprezentowano wyniki analizy strukturalnej zasobów w grupie osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. W analizie struktury zasobów otrzymano czynnik zasobowości globalnej (G), który określa ogólny poziom zasobowości człowieka, definiowany głównie przez zasoby o charakterze stabilności finansowej, oraz siedem czynników grupowych, obejmujących zasoby: zarządzające, statusu społecznego, odporności, rodzinne, statusu materialnego, wzrostu oraz wspólnotowe.

Uzyskana struktura zasobów jest charakterystyczna dla osób zagrożonych wykluczeniem i wykluczonych społecznie. W kontekście funkcjonowania tej grupy należy interpretować uzyskane wyniki. Struktura, jak i dynamika zmian w ilości i jakości posiadanych zasobów są wrażliwe nie tylko na czynniki kulturowe, lecz także na pozycję społeczną osób, która wynika z interakcji zasobów jednostki i dostępności zasobów zewnętrznych. Zasobowość badanych osób kształtują przede wszystkim zasoby zapewniające im stabilność finansową, dalej związane z pracą i jej warunkami. Są to zasoby podstawowe w dzisiejszej europejskiej kulturze o charakterze konsumpcyjnym, pozwalają na zdobywanie innych ważnych dla jednostki zasobów, takich jak np. pozycja społeczna, edukacja, odpoczynek, korzystanie z dóbr kultury. Uzyskane wyniki zostają zgodne z koncepcją Hobfolla (2006), który uważa, że zasoby przedmiotowe są cennie ze względu na pewien aspekt ich fizycznej natury lub ze względu na dodatkową wartość budowania statusu w oparciu o ich unikalność lub wartość. Zasoby materialne są powiązane ze statusem społeczno-ekonomicznym, który okazał się istotnym czynnikiem w odporności na stres (Dohrenwend, 1985; Hobfoll, 1989). Zasoby zarządzające (F 1) obejmują umie-

jętności zarządzania własnym życiem, a także zarządzania innymi. Odwołując się do klasyfikacji Halbesleben i współpracowników (2014), można je skategoryzować do zasobów konstruktywnych. Zasoby statusu społecznego (F2) w odniesieniu do wspomnianej klasyfikacji można zaliczyć do zasobów stanu. Zasoby odporności (F3) stanowią ciekawe połączenie cech podmiotowych o charakterze kompetencyjnym oraz czynników środowiskowych związanych z zaspokojeniem potrzeb człowieka. Czynniki te mają szczególne znaczenie we współczesnej dyskusji na temat koncepcji odporności psychicznej. Wymienione składowe odporności stanowią czynniki ochraniające przed negatywnymi wydarzeniami życiowymi, jak i ułatwiające radzenie sobie z sytuacjami trudnymi (Antonovsky, 1979; Campbell-Sills, Cohan i Stein, 2006; Hobfoll, 1989; Zautra, Johnson i Davis, 2005). Zasoby rodzinne (F4) utworzyły czynnik obejmujący m.in. udane małżeństwo, dobre relacje z dziećmi, pomoc w opiece nad dziećmi, zdrowie dzieci, zabezpieczenie niezbędnych środków dzieciom. Zasoby rodzinne kojarzą się bardziej z aktywnością osoby w zakresie tworzenia, utrzymania i odpowiedzialności za rodzinę. Elementy zasobów rodzinnych wchodzące do czynnika odpornościowego dotyczą natomiast pozytywnych doświadczeń przeżywanych przez osobę na skutek ich posiadania. Zasoby statusu materialnego (F5) obejmują posiadanie rzeczy wymaganych przez aktualną kulturę społeczną, takich jak odpowiednie czy większe niż potrzeba mieszkanie, ubrania itp. Poziom tych zasobów kształtują czynniki kulturowo-ekonomiczne. Dla osób zagrożonych wykluczeniem czy wykluczonych mogą one mieć duże znaczenie, ponieważ są identyfikowane z konsumpcyjnym modelem dobrego przystosowania. Zasoby wzrostu (F6) to grupa zasobów rozwojowych obejmująca pieniądze na rozwój osobisty i samodoskonalenie, przynależność do organizacji, w których mogę dzielić z innymi moje zainteresowania, zaangażowanie w Kościele/wspólnocie religijnej, nie zawierająca jednak oceny kierunku tego rozwoju. W dotychczasowych analizach struktur zasobów nie zidentyfikowano podobnej grupy zasobów. Czynniki zasoby wspólnotowe (F7) można porównywać z kategorią zasobów wsparcia społecznego wymienioną przez Halbesleben i współpracowników (2014).

Wykazano dodatnią korelację między zyskiem zasobowości a wiekiem i poziomem edukacji oraz między stratą zasobowości a wiekiem. Z wiekiem dodatnio korelowały zyski zasobów odporności i rodzinnych oraz straty w czynniku globalnym i wszystkich czynnikach grupowych. Wraz ze wzrostem poziomu edukacji wzrastały zyski w zasobach statusu społecznego, odporności, rodzinne i ogólnej zasobowości. Wykazano także negatywną zależność między poziomem edukacji i utratą zasobów statusu materialnego. W wyniku analiz ujawniono także związek między miejscem zamieszkania a utratą zasobów rodzinnych i zarządzających oraz zyskiem zasobów rodzinnych.

Analiza struktury zasobów na próbie osób zagrożonych wykluczeniem i wykluczonych potwierdza ogólne założenia teorii COR, ale także ukazuje specyfikę struktury zasobów wynikającą z czynników społeczno-kulturowych. Obszarem dalszych badań autorów jest związek zasobów osób zagrożonych wykluczeniem, zwłaszcza zasobów odporności, z formami przystosowania oso-

bistego. Badania te w znaczącym stopniu powinny wnieść wkład do współczesnych koncepcji odporności psychicznej.

LITERATURA CYTOWANA

- Antonovsky, A. (1979). *Health, stress, and coping*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Bartczuk, R. P. (2010). Metodologia badań nad zasobami adaptacyjnymi osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. [W:] M. Kalinowski i I. Niewiadomska (red.), *Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną* (s. 39-65). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Bhalla, A. S. i Lapeyre, F. (2014). *Poverty and exclusion in a global world*. London: Palgrave Macmillan.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S. L. i Stein, M. B. (2006). Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behaviour Research and Therapy*, 44(4), 585-599.
- Chwaszcz, J. (2010). Zasoby adaptacyjne osób bezdomnych. [W:] M. Kalinowski i I. Niewiadomska (red.), *Skazani na wykluczenie!? Zasoby adaptacyjne osób zagrożonych marginalizacją społeczną* (s. 387-412). Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Chwaszcz, J. i Niewiadomska, I. (red.) (2015). *Meaning of resources in social inclusion*. Lublin: Natanaelum.
- Chwaszcz, J., Niewiadomska, I., Fel, S., Wiechetek, M. i Palacz-Chrisidis, A. (2015). *Innowacyjne narzędzia do diagnozy potencjału readaptacyjnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. i Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276-302.
- Dohrenwend, B. S. (1985). Social status and responsibility for stressful life events. *Issues in Mental Health Nursing*, 7(1-4), 105-127.
- Halbesleben, J. R. B., Neveu, J.-P., Paustian-Underdahl, S. C. i Westman, M. (2014). Getting to the „COR”: Understanding the role of resources in conservation of resources theory. *Journal of Management*, 40(5), 1334-1364.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources. A new attempt at conceptualizing stress. *The American Psychologist*, 44(3), 513-524.
- Hobfoll, S. E. (2006). *Stres, kultura i społeczność: psychologia i filozofia stresu*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Hobfoll, S. E. (2011). Conservation of resource caravans and engaged settings: Conservation of resource caravans. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 84(1), 116-122.
- Hobfoll, S. E. (2014). Resource caravans and resource caravan passageways: A new paradigm for trauma responding. *Intervention*, 12, 21-32.
- Hobfoll, S. E. i Lilly, R. S. (1993). Resource conservation as a strategy for community psychology. *Journal of Community Psychology*, 21(2), 128-148.

- Hobfoll, S. E., Lilly, R. S. i Jackson, A. P. (1992). Conservation of social resources and the self. [W:] U. Baumann i H. O. F. Veiel (red.), *The meaning and measurement of social support* (s. 125-141). New York: Hemisphere.
- Kaczmarek, A. i Curyło-Sikora, P. (2016). Problematyka stresu – przegląd koncepcji. *Hygeia Public Health*, 51(4), 317-321.
- Mahler, F. (1996). Maldevelopment and marginality. [W:] J. Danecki (red.), *Insights into maldevelopment: Reconsidering the idea of progress*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Nogowski, J. M. (2015). Wykluczenie społeczne w kontekście ubóstwa i bezdomności. *Civitas et Lex*, 1(5), 55-64.
- Park, J. i Baumeister, R. F. (2015). Social exclusion causes a shift toward prevention motivation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 56, 153-159.
- Przymeński, A. (2014). Pomoc mieszkaniowa dla zmarginalizowanych ekonomicznie gospodarstw domowych jako element systemu zabezpieczenia społecznego w Polsce. *Studia Ekonomiczne*, 179, 237-248.
- Revelle, W. (2015). *psych: Procedures for personality and psychological research (Wersja 1.5.8)*. Evanston, Illinois: Northwestern University. Pobrano z: <http://CRAN.R-project.org/package=psych>
- Ten Brummelhuis, L. L. i Bakker, A. B. (2012). A resource perspective on the work-home interface: The work-home resources model. *The American Psychologist*, 67(7), 545-556.
- Van Straaten, B., Rodenburg, G., Van der Laan, J., Boersma, S. N., Wolf, J. R. L. M. i Van de Mheen, D. (2018). Changes in social exclusion indicators and psychological distress among homeless people over a 2.5-year period. *Social Indicators Research*, 135(1), 291-311.
- Velicer, W. F. (1976). Determining the number of components from the matrix of partial correlations. *Psychometrika*, 41(3), 321-327.
- Zautra, A. J., Johnson, L. M. i Davis, M. C. (2005). Positive affect as a source of resilience for women in chronic pain. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 73(2), 212-220.